

Twintig jaar dagvlinderon

De afgelopen halve eeuw hebben we vaak slecht nieuws gehoord over dagvlinders. Dat hun aantallen fors teruglopen is ontegenzeggelijk waar: velen weten uit eigen herinnering dat in de jaren zestig herfstaster en guldenroede in de nazomer vol vlinders zaten. Dat beeld is helaas verdwenen, maar gelukkig is het ook in deze eeuw niet alleen maar kommer en kwel.

Tekst: In dit artikel wordt de dagvlinderfauna van het Land van Heusden en Altena beschreven. We zien naast enkele soorten die achteruitgaan de verspreiding van een aantal soorten toenemen en soorten die zich nieuw vestigen. Bijzonder daarbij is dat niet alleen in natuurgebieden is gekeken, maar op elke vierkante kilometer van de gemeente Altena.

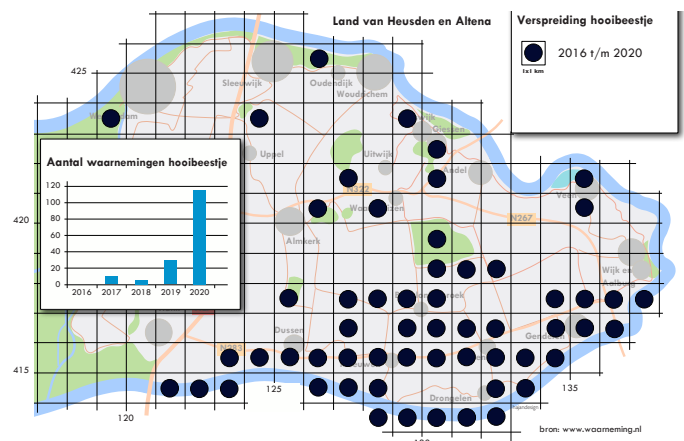
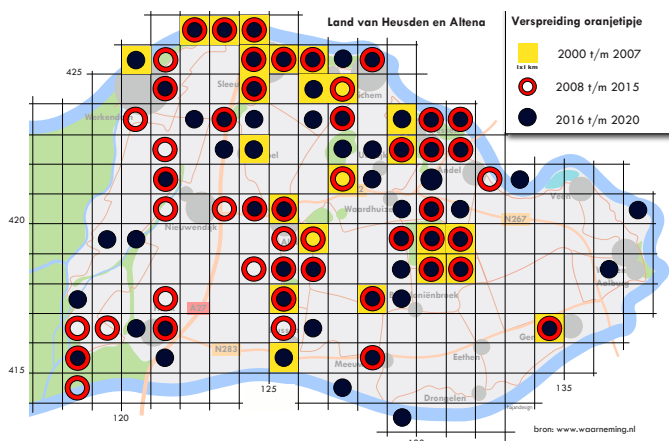
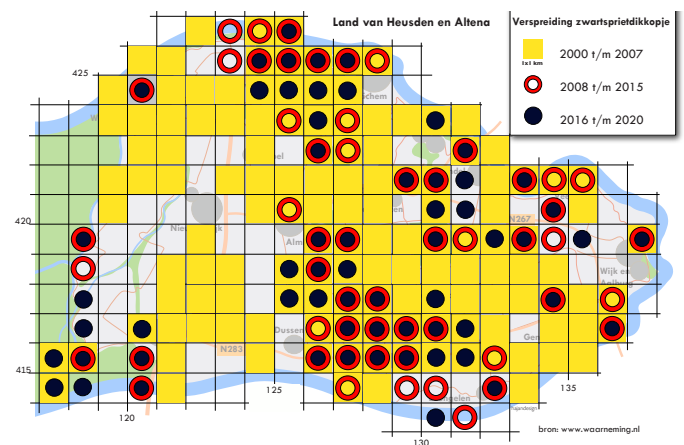
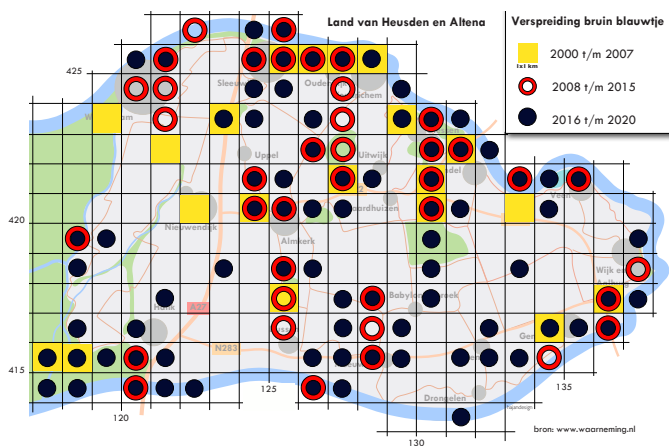
Altenatuur

De dagvlinderfauna van Altena is in de huidige eeuw uitgebreid in kaart gebracht door een kleine groep waarnemers van Natuurbeschermingsvereniging Altenatuur. Het onderzochte gebied omvat 'eiland' Altena, ten noorden van Waalwijk. Het is een uitgestrekt poldergebied ten oosten van De Biesbosch, ingeklemd tussen de Bergsche Maas en de Merwede. In het gebied liggen 21 dorpskernen. Grote delen van de polder zijn in landbouwkundig gebruik. Daarnaast liggen er enkele grotere natuurgebieden. Het omvat 212

kilometerhokken waarin het voorkomen van vlinders werd onderzocht. Op basis hiervan zijn overzichten en verspreidingskaartjes gemaakt.

Resultaten

In totaal zijn sinds het begin van deze eeuw 32 dagvlindersoorten in Altena vastgesteld. In tabel 1 zijn alle waargenomen soorten weergegeven met het aantal hokken waarin ze werden aangetroffen. Alles verdeeld over drie perioden: 2000-2007, 2008-2015, 2016-2020. De resultaten van de eerste twee perioden zijn gebaseerd op elk ruim 5000 waarnemingen, in de derde, kortere, periode waren dat er tweemaal zoveel. Ook het aantal waarnemers nam in de loop van de eeuw toe. De soorten die onder aan de tabel staan, zijn trek- of invasiesoorten (beide luzernevlinders en rouwmantel) of ze zijn in slechts enkele hokken waargenomen. Deze

Verspreiding bruin blauwtje (linksboven), oranjetipje (linksonder), zwartsprietdikkopje (rechtsboven) en hooibeestje (rechtsonder) in Altena.

Onderzoek in Altena

groep voor Altena zeldzame soorten omvat nieuwkomers (scheefbloemwitje, keizersmantel, grote vos en kleine parelmoervlinder), soorten die al lang voorkomen, maar het moeilijk hebben zoals het groot dikkopje en een soort die recent gevonden is, maar mogelijk al langer voorkomt, de eikenpage. Noemenswaardig is de status ‘zeldzaam’ voor een soort die elders in ons land algemeen is, maar hier slechts zeer incidenteel wordt gezien: bruin zandoogje. Het hooibeestje is een bijzonder geval. Tot begin jaren negentig van de vorige eeuw was het een zeer algemene soort in graslanden, daarna verdween deze soort volledig. Na 2015 is dit kleine zandoogje spectaculair teruggekomen. Gezien de verspreiding is het aannemelijk dat het hooibeestje vanuit het zuiden het gebied weer koloniseert.

Rode Lijst

Ongeveer de helft van de nu inheemse dagvlinderfauna komt in ons gebied voor. Vergelijkingen met het voorkomen van dagvlinders in de vorige eeuw zijn lastig, omdat er alleen in de jaren zeventig en tachtig lokaal wat soortenlijsten zijn gemaakt (Van Diggelen et al., 1992). Het aantal soorten is ten opzichte van toen toegenomen dankzij nieuwkomers als scheefbloemwitje, koninginnenpage, eikenpage en keizersmantel. De enige soort die voor lange tijd verdween, werd al genoemd: het hooibeestje. Er is ons niets bekend over de vlinderfauna van voor 1960, de periode voor de ingrijpende ruilverkaveling. In het toen zo zompige gebied hebben wellicht nog andere soorten geleefd. Vijfentwintig van de hier aangetroffen soorten staan op de nieuwe Rode Lijst (Van Swaay, 2019) in de categorie ‘thans niet bedreigd’. Oranje zandoogje en bruin blauwtje vallen in de categorie ‘gevoelig’. Het oranje zandoogje is recent in deze categorie geplaatst en de ontwikkelingen in onze streek bevestigen dit. We zien een daling in het voorkomen van deze soort van 88% van de hokken naar 70%, waarbij de toegenomen waarnemersintensiteit mogelijk nog een deel van de achteruitgang camoufleert. Het bruin blauwtje staat als ‘gevoelig’ te boek, maar zit in Altena in de lift: een verviervoudiging van het aantal hokken deze eeuw. Het is aannemelijk dat de toename van het aantal waarnemingen van deze soort niet wordt veroorzaakt doordat hij het eerste decennium van deze eeuw over het hoofd is gezien. De waarnemingen zijn afkomstig van ervaren waarnemers.

De gele luzernevlinder, een trekvlinder, behoort tot de zeldzaamheden van onze streek en staat op de Rode Lijst ingedeeld als ‘bedreigd’. Zijn naam eer aandoend wordt deze soort regelmatig aangetroffen in luzernevelden (vogelakkers) die in toenemende mate in het agrarisch natuurbeheer worden toegepast. Luzernevelden vormen een verrijking voor het open

Tabel 1. Lijst van waargenomen dagvlindersoorten in het Land van Heusden en Altena in de periode 2000 – 2020. Over drie perioden is aangegeven in hoeveel km-hokken de soorten zijn aangetroffen. Tevens zijn de aantallen waarnemingen, aantallen waarnemers en het percentage van het gebied dat onderzocht werd, weergegeven.

	Nederlandse naam	wetenschappelijke naam	aantal hokken		
			2000-2007	2008-2015	2016-2020
1	klein koolwitje	<i>Pieris rapae</i>	194	150	195
2	atalanta	<i>Vanessa atalanta</i>	177	112	183
3	oranje zandoogje	<i>Pyronia tithonus</i>	187	153	152
4	bont zandoogje	<i>Pararge aegeria</i>	53	101	132
5	groot koolwitje	<i>Pieris brassicae</i>	113	124	155
6	dagpauwoog	<i>Aglais io</i>	77	99	155
7	klein geaderd witje	<i>Pieris napi</i>	170	128	125
8	kleine vos	<i>Aglais urticae</i>	156	147	109
9	icarusblauwtje	<i>Polyommatus icarus</i>	68	76	115
10	distelvlinder	<i>Vanessa cardui</i>	131	112	161
11	argusvlinder	<i>Lasiommata megera</i>	129	103	86
12	kleine vuurvlinder	<i>Lycaena phlaeas</i>	25	42	86
13	landkaartje	<i>Araschnia levana</i>	30	35	78
14	gehakelde aurelia	<i>Polygonia c-album</i>	50	63	64
15	bruin blauwtje	<i>Aricia agestis</i>	20	38	80
16	citroenvlinder	<i>Gonepteryx rhamni</i>	14	36	59
17	boomblauwtje	<i>Celastrina argiolus</i>	29	42	64
18	oranjetipje	<i>Anthocharis cardamines</i>	24	49	62
19	zwartsprietdikkopje	<i>Thymelicus lineola</i>	134	54	59
20	koevinkje	<i>Aphantopus hyperantus</i>	19	27	23
21	koninginnenpage	<i>Papilio machaon</i>	19	19	60
22	oranje luzernevlinder	<i>Colias croceus</i>	9	56	47
23	hooibeestje	<i>Coenonympha pamphilus</i>	0	2	57
24	eikenpage	<i>Favonius quercus</i>	0	1	6
25	groot dikkopje	<i>Ochlodes sylvanus</i>	2	6	18
26	gele luzernevlinder	<i>Colias hyale</i>	1	0	9
27	keizersmantel	<i>Argynnis paphia</i>	0	0	4
28	scheefbloemwitje	<i>Pieris mannii</i>	0	0	8
29	bruin zandoogje	<i>Maniola jurtina</i>	2	6	4
30	rouwmantel	<i>Nymphalis antiopa</i>	5	0	0
31	grote vos	<i>Nymphalis polychloros</i>	0	0	2
32	kleine parelmoervlinder	<i>Issoria lathonia</i>	0	0	1

Legenda

zeer algemeen
algemeen
minder algemeen
zeldzaam
zeer zeldzaam

Periode	8 jr.	8 jr.	5 jr.
Aantal records/waarnemingen	5170	5445	10697
Aantal waarnemers	32	40 - 50	40 - 50
Percentage hokken onderzocht	100	97	99

Dit artikel is de verkorte weergave van het dagvlinderhoofdstuk uit het boek Biodiversiteit in kaart – de rijke natuur van Altena (2020), door J. van Diggelen, E.J. van Haaften, J. van Haaften, W. van Rijsbergen en G. van Vliet. Een uitgave van Natuurbeschermingsvereniging Altenatuur (www.altenatuur.nl).

Bruin blauwtje.

Oranjetipje.

Zwartsprietdikkopje.

gebied: naast dagvlinders zoals luzernevlinders en icarusblauwtjes, vinden weide- en akkervogels er hun broedbiotoop (veldleeuwerik, gele kwikstaart). De landelijke achteruitgang van de argusvlinder vinden we ook in onze streek terug. Op grond van de criteria blijft hij ook op de recente Rode Lijst staan als 'thans niet bedreigd'. De ontwikkeling van deze soort in Altena is de afgelopen vier jaar zorgelijk: waarnemingen werden gedaan in respectievelijk 54, 19, 11 en 7 kilometerhokken. De soort verdwijnt in rap tempo uit onze streek. Een andere landelijk thans nog niet bedreigde soort is het zwartsprietdikkopje. In Altena tuimelde hij omlaag van een voorkomen in 63% van de hokken naar nog slechts 28%. Het beheer van belangrijke leefgebieden zoals bermen en slootaluds moet worden verbeterd om verdere achteruitgang van deze soorten te voorkomen.

De hier weergegeven studie is kwalitatief en zegt alleen iets over het wel of niet voorkomen van dagvlinders in 212 km-hokken in Altena. In de inleiding werd reeds aangegeven dat de algemene landelijke trend van achteruitgang van aantallen ook hier bij ons speelt. De auteurs zijn er zich bewust van dat wisselende weersomstandigheden tussen jaren, en de geleidelijk toegenomen waarnemersintensiteit zeker een rol spelen in de gegevens. Dit laat onverlet dat er belangrijke trends zijn te herkennen: bij verschillende soorten is sprake van een aantoonbare uitbreiding of teruggang van de verspreiding. Hieruit volgt zeker voor de meer honkvaste soorten ook een duidelijke verandering van de aanwezige aantallen.

Vlindervriendelijk beheer

Altena is met ruim dertig soorten een voor Nederlandse begrippen redelijk dagvlinderrijke regio. Het totaal aantal soorten is door incidentele waarnemingen van bijzonderheden in deze eeuw toegenomen. Een flink aantal van de wat meer algemene soorten breidt zijn leefgebied uit. Een betere dooradering van het landelijk gebied met ecologische verbinding zones en daarnaast akkerranden, bloemenblokken en andere maatregelen van agrarisch natuurbeheer werken hierbij positief voor deze soorten. Enkele andere, recent nog veelvoorkomende soorten (argusvlinder, oranje zandoogje, zwartsprietdikkopje) weten hier echter niet van te profiteren: zij gaan achteruit in hun verspreiding. Altenatuur blijft zich inspannen om mede aan de hand van deze monitoring zo goed mogelijk aandacht te vragen voor vlindervriendelijk beheer.

Literatuur

- Diggelen, J. van, J.H. Koekkoek, J.B. van Buuren & G. Holl (red.). (1992). Natuur tussen Maas en Merwe; een ontdekkingsstocht door het groene Land van Heusden en Altena. Natuurbeschermingsvereniging Altenatuur.
- Van Swaay, C.A.M. (2019). Basisrapport Rode Lijst Dagvlinders 2019 volgens Nederlandse en IUCN-criteria. Rapport VS2019.001, De Vlinderstichting, Wageningen.

